

ЛЮДМІЛА СІЛЬНОВА

Ён складаў вершы на эсперанта...

Успаміны пра Адама Паўлюкаўца

Напачатку мне пра яго гаварылі. І называлі імя сярод іншых вядомых беларускіх эсперантыстаў. Гэта было ў далёкім 1983 годзе, на экспрэс-курсах міжнароднай штучнай мовы эсперанта, якія праходзілі на працягу некалькіх дзён у перапоўненай глядзельнай залі Палаца прафсаюзаў у Мінску з абаяльнай, сталага веку выкладчыцай з Ленінграда. У размовах паміж прысутнымі людзьмі я пачула імя «Адам Паўлюкавец» — і адразу запамніла, бо так звалі майго адзінага роднага дзеда: Адам, а ягонага суседа-аднавяскоўца: Паўлюк, Паўлючок. У маладосці, як і цяпер, я вельмі цікавілася рознымі формамі мовы як сродку зносін і як сыравіннага матэрыялу для розных відаў мастацтва, найперш мастацкай літаратуры (я філолаг паводле адукацыі), тэатра і кіно. Наогул, адчувала мову як стыхію, якую скарае чалавек. Спазнае ейныя законы, ейную разнастайнасць у праявах і спарадкаванасць (як дзіўна, што, спазнаючы розныя хімічныя рэчывы, пабачыў у сне іхнюю спарадкаваную табліцу шанойны рускі навуковец Дзмітрый Мендзялееў).

Так і пра Адама Паўлюкаўца на тых эсперанта-курсах гаварылі з пашанай... і чамусьці называлі без імя па бацьку: «Адам Паўлюкавец», «Адамо Паўлюкавец» і проста «Адамо». Але я ўжо з першага дня навучання гэтай штучна створанай мове

ведала, што, паводле ейных правілаў, усе мужчынскія імёны павінныя заканчвацца на -о, а жаночыя на -а. Гэта мова, з рамантычнай назвай эсперанта, што значыць «той, хто спадзяецца», была прыдуманая ў дарэвалюцыйныя часы на заходняй тэрыторыі Расійскай імперыі нашым земляком Людвікам Назарам Заменгофам, які ў розныя гады жыў у Беластоку, Варшаве, Вене, Гродна, Маскве... Паводле яшчэ аднаго правіла мовы эсперанта, якая мае лацінскую графіку і прызначалася найперш еўрапейскім людзям для болей лёгкага ўзаемаразумення, імя па бацьку ва ўласных імёнах не ўжывалася.

Такім чынам, знаёмства з асобай, пра якую тут успамінаю, пачалося з пракаветнага імя першага чалавека — «Адам».

Па нейкім часе, з маленькім, бэзавага колеру тамком эсперанта-рускага слоўніка ў 26 000 слоў, набытага ў мінскім шапіку на праспекце Леніна (сёння праспект Незалежнасці), блізка ля крамы беларускіх сувеніраў «Лянок», я ўжо стала наведвала пасяджэнні мінскіх эсперантыстаў у эсперанта-клубе пры Палацы прафсаюзаў. Я заўважыла, што многія мужчыны і жанчыны сталага веку тут трымаюцца разам, яны добра ведаюць адно аднаго і самыя актыўныя жанчыны з сівымі і пафарбаванымі ў каштанавы, руды, саломяны колеры кудзеркамі называлі сваіх лысаватых, з жывоцікамі сяброў-эсперантыстаў, прыязна ўсміхаючыся і з рускім акцэнтам у вымаўленні: «Борисо», «Викторо», «Андрейо», «Николайо», «Петро», «Сергейо». А тыя ў адказ з усмешкай амаль змоўшчыкаў, але і з павагаю, звярталіся да іх гэтаксама, толькі па імені, без звыклага нам, савецкім беларусам 1980 гадоў, імя па бацьку: «Анна», «Майа», «Наталія», «Раіса». Як чарадзейна абярнутыя ў дарослых малыя школьнікі — героі вядомай савецкай «Казкі пра згублены час». Выявілася, што гэтыя людзі — ветэраны-актывісты эсперанта-клуба, наогул эсперанцкага руху, якія яшчэ з 1960-х гадоў разам удзельнічалі ў розных агульных мерапрыемствах: святочных канцэртах (і рэпетыцыях да іх), юбілейных вечарынах, выстаўках-справаздачах па гурт-

ковай рабоце, паездках, у тым ліку замежных (што ў СССР для простых грамадзян было надзвычайнай рэдкасцю)...

Але Адам Аляксандравіч Паўлюкавец прыходзіў на тэапрысяджэнні і мерапрыемствы не часта. Мяне з ім не знаёмілі, нас адно аднаму не прадстаўлялі. Можна, праз розніцу ва ўзросце і вопыт у эсперанта (я была маладой маці, змагалася за вольны час). Проста я неяк аднойчы зразумела, што гэты, таксама як і многія мужчыны-эсперантысты, «лысаваты», «зжывоцікам», невысокага росту чалавек, у светлым адзенні (мо і — шэрым), якое ён, відаць, любіў, і ёсць той самы Адамо, які «працуе дзесьці на заводзе, але скончыў Інстытут замежных моў», «вёў гурткі па вывучэнні эсперанта», «піша вершы на эсперанта» і «займаецца перакладамі рускіх і беларускіх песень на эсперанта для нашых канцэртаў», «пераклаў шмат вершаў беларускіх паэтаў на міжнародную мову эсперанта» і г. д.

Для мяне як для пачынаючай беларускай паэтэсы (я хадзіла ўжо ў літаб'яднанне «Крыніцы» пры маладзёжнай газеце «Чырвоная змена»), а яшчэ і як філолага паводле вышэйшай адукацыі гэтыя «літаратурныя складнікі» ў даванай іншымі характарыстыцы Адама Паўлюкаўца былі вельмі важныя. Да чырвонага колеру — абранага сімвалу маёй літаратурнай творчасці на беларускай мове, — здавалася, паціху праступаў скрозь прастору і прасіўся «ў пару» з'ялены колер — жаданай будучай творчасці на эсперанта. (Кажуць, калі доўга глядзець на чырвоны квадрат, а пасля заплюшчыць вочы, дык пабачыш з'ялены квадрат: такі фізіялагічны эфект успрымання.)

Аднойчы я наважылася і паразмаўляла з Адамам Аляксандравічам. І выявілася, што ёсць у СССР, у іншых рэспубліках краіны, часопісы на эсперанта, дзе друкуюцца і арыгінальныя вершы савецкіх эсперантыстаў, і пераклады літаратурнай класікі. Ён прапанаваў мне таксама паўдзельнічаць у літаратурных конкурсах эсперантыстаў, найперш у штогадовым конкурсе «Муза», які праводзяць літоўскія эсперантысты, з традыцыйным цікавым урачыстым пад-

Адам Паўлюкавец

вядзеннем вынікаў конкурсу штовосень у Вільнюсе. «Можна туды і паехаць — удзельнічай ці проста з групай ад нас, беларускіх эсперантыстаў, глядачкай...» — заманліва, з невялікай усмешкай у кутках вуснаў, сказаў мне Мэтр.

Так, ужо Мэтр. Бо спакваля з «Адамо», з «бога», які зрэдку з'яўляўся нам у сваім светлым абліччы і заўжды быў у атачэнні мужчын як бы «зробленых паводле падабенства» да самога сябе: сталых, лысаватых, зацікаўленых у мове эсперанта і валодаючых ёй і г. д., — Адам Аляксандравіч незаўважна ператварыўся для мяне ў Мэтра, Настаўніка, які можа навучыць новай, няхай сабе і штучнай мове, таямніцы радкоў прыгожага рытмічнага гучання. Мове з пэўным мінулым, але і з магчымай плённай будучыняй. О будучыня! Я ўжо добра ведала, які важны клопат пра яе! Яшчэ са школьных часоў мне падабаліся паэты-футурысты — найперш Уладзімір Маякоўскі. Падчас навучання ва ўніверсітэце я адкрыла для сябе Веліміра Хлебнікава, гэтага «вучонага-хіміка» ў вятрах стыхіі славянскіх моў (цікава, ці была сярод ягоных карцін-сноў табліца

славянскіх складоў, як табліца хімічных элементаў у Дзмітрыя Мендзялеева?). У год знаёмства з Адамам Аляксандравічам сама я ўжо была маці дваіх дзяцей, пагодкаў, яшчэ дашкольнікаў, акурат у тым узросце, калі закладаюцца асновы характару і лёсу, па вялікім рахунку — будучыні краіны, а можа, і планеты, калі іхнія таленты, учынкi і плён працы дасягнуць планетарнага маштабу. Кожнай маці з нованароджаным у руках у глыбіні душы здаецца, што, вераемна, яна нарадзіла людзям, чалавецтву магчымага Збавіцеля, ці хаця б Генія, ці Героя з вялікай літары, які праславіць і сябе, і яе, і свой род. Ці — незвычайную дзяўчынку, якую ўведае ўвесь свет, якая паляціць у космас, адкрые лекі ад невылечных хваробаў, павядзе чалавецтва наперад за сабой, адным словам, таксама Герайню, Генія і Збавіцельніцу (ці хоць бы — маці будучага Збавіцеля). Так мне тады думалася...

Таму і неўзабаве абвешчаную «перабудову» ў СССР я ўспрыняла як вельмі неадназначны стан краіны. Перад вачыма стаяла шмат карцін-ўспамінаў: паламаныя хлявы, хаты, згарэлыя дамы, раскіданыя рэчы, рабаванне, абрушэнні. І гэта ўсё расцягнута ў часе, паўтараецца шматкроць, — што ў гэтым для маладой маці і гаспадыні, даследчыцы мовы і жыцця, паэтэсы і філосафа, добрага? Я палюбіла філасофію як прадмет у ВНУ, але з дзяцінства была да яе схільная; з ранняга маленства, паводле слоў бацькоў, вылучалася сузіральніцкай натурай, якой уласцівая доўгая засяроджанасць на адным прадмеце: дзіцячай цаццы, нейкай рэчы хатняга ўжытку, напрыклад, імбрычку для запарвання гарбаты, калі ён быў парожні, на кнізе — усялякай, газеце... Вось і цяпер — на асобе Адама Паўлюкаўца ў маіх успамінах. Будучыня Беларусі і ўсяго чалавецтва! Хіба не ёю я займалася тады, працуючы выхавальніцай у дзіцячым садзе, настаўніцай у вясковай, потым у сталічнай школах?.. Цяпер болей займаюся ўспамінамі.

Вось так аднекуль здаля выплывае яго партрэт: у светлым адзенні, з расшпіленым верхнім гузікам мужчынскай сарочкі (ці, можа, ільняной летняй кашулі з ка-

роткамі рукавамі, выразам у выглядзе лацінскай літары V на шыі), а светлыя вочы крыху прымружаныя, і схаваная ў кутках вузкіх вуснаў заўсёдная ўсмішка. Як быццам ён нам нешта не дагаворваў, болей, чым трэба, нам не апавядаў, нечага саромеўся ці, перажыўшы, баяўся паўтарэння...

Аднойчы, рыхтуючыся да аднаго з літаратурных эсперанта-конкурсаў, я зразумела, што мне гэтым разам не абысціся без друкаркі з лацінскімі літарамі (на маёй былі толькі кірылічныя). Эсперантысты з клуба падказалі, што добрая друкарка, нават з літарамі з дыякрытычнымі знакамі (кшталту «страхі» і «птушкі», якіх няма ў мове эсперанта), ёсць дома ў Адама Аляксандравіча. Далі тэлефон, мы дамовіліся, і вось я ў ясны майскі дзень ужо ў яго светлай ад сонца кватэры.

У пакоі, куды мы прайшлі, знаходзілася высокая, амаль пад столь, кніжная шафа, уся застаўленая кнігамі і кардоннымі папкамі. Унізе стаяла друкарка. Гаспадар сказаў мне трохі пра свае папярковыя скарбы. Паказаў самаробныя кніжачкі з урокамі эсперанта — тэкст быў на папірснай паперы, надрукаваны «пад капірку»: гэта калі за машынны валік закладаецца як мага болей аркушаў паперы ўперамешку з аркушамі капіравальнай паперы, каб болей асобнікаў выходзіла за адзін раз друкавання. Таксама паказаў і пераклады вершаў беларускіх паэтаў на мову эсперанта, надрукаваныя на паперы рознага гатунку і таўшчыні (розных часоў, відаць). А яшчэ — свае вершы на мове эсперанта, на беларускай мове, нават колькі выразак з газет са сваімі вершаванымі публікацыямі. Прызнаюся, ягоныя вершы на беларускай мове мяне расчаравалі: яны былі вельмі сціплыя паводле зместу, лексікі, сінтаксісу, паводле сваёй ідэі, хоць і досыць мілагучныя на слых.

Пакуль я ўсё гэта разглядала, у тым ліку і каляровыя часопісы на мове эсперанта з Балгарыі, ГДР, нават Кітая, Адам Аляксандравіч надрукаваў мне мае конкурсныя вершы — складаныя, у жанры танка — мініяцюрнага верша ў пяць радкоў у японскай паэзіі. Ужо тады, у першай палове 1980-х гадоў, пачыналася гэтая «ўсходняя

Адам Паўлюкавец

Мне шкада...

Мне шкада, што з табою спазнаўся,
Мне шкада, што са страхам мільна
Я вітаўся з табай, закахайся
І ў тузе буду жонка да канца.

Мне шкада, што нязнак прамынуў і
Вобраз квола на жонку сваю.
Мне шкада, што нязбе паміжма
І ўсё гэтак жа мільна любю.

Мне шкада, бо каці абцімае
Мне жонка туюч унава,
Вобраз твай наш пачаў асветіле...
Не давай на мне ў пекла ўвага!

Мне шкада, што та ходзіш за мною
І мае снас і з куду ўсё.
Да та робішся бліжэй, камою,
Ну а ў жонкі ў вагах ні сяз.

— Ты каго там у сне ўсё прасіш? —
Шмат разоў і, разубеда, чуў:
Паўліне да нязбе злучышча,
Як і мей, і змента мейчу.

Мне шкада, што не спрадзіў і наву.
Не скаду пра каханне таё.
І жонка мае прокрын каміларам,
Без наву на шласе, ідзе.

А праднаўся і таё, што каханнем
А праднаўся і праднаў суеты,
Уі праднаўся і та на спатрыне,
Аб ў гэве праднаў ба крэ?

Мне шкада, што мой лёс такі мей,
Бо не веру, што буду з табай...
Усё адно мне тогача пакутка,
Усё адно сэрца рве гэтакі боль.

Перапісана з запіскаў
Людміла Сільнова

15-16 снежня 2023г.

мода» сярод маладых беларускіх паэтаў. Я, пачытаўшы змястоўны артыкул пра японскую паэзію ў хатнім слоўніку, напісала па-беларуску нізку вершаў у стылі танка на мове эсперанта. Нейкія тэмы і вобразы ўзяла з ужо напісанага на беларускай (пра ўзыход і захад сонца, пра вішню, якая цвіце, і птушку сінічку, што сядзіць на галінцы, пра чырвоны дыск сонца на захадзе, пра пагрозу сусветнай ядзернай вайны і канца чалавечай культуры). І працягнула ўжо вершамі, напісанымі адразу на эсперанта; улічвала гучанне каранёў і розных афіксаў у эсперанта-словах (часта ўтвораных, дарэчы, як і ў рускай мове, з дапамогай аглуцінацыі, што значыць «прыклейваннем»). Такім чынам, у мяне набралася нізка амаль з трыццаці паэтычных пяцірадкоўяў на эсперанта, я абрала з іх лепшыя дванаццаць, выбудавала ў пэўнай сезонна-сюжэтнай паслядоўнасці і вырашыла паслаць на той конкурс. Мой удзел у ім падаваўся мне тады вельмі важным, а тэксты вершаў — надзвычай актуальнымі для ўсяго чалавецтва. «А іх жа зразумеюць без перакладу на нацыянальныя мовы эсперантысты ўсіх краін!» — думалася мне тады ў гераічным парыве. І Адам Аляксандравіч, амаль нічога не выправіўшы ў тэксце, мне ў гэтай справе — стаць удзельніцай літаратурнага конкурсу — дапамог.

А яшчэ ў той візіт ён раскажаў мне адзін літаратурны сакрэт: як зрабіць паэтычны радок болей мілагучным. Як з некалькіх варыянтаў слоў абіраць самае тое, каб тэкст было лёгка прамаяляць і запамінаць. Ну, сакрэт на тое і сакрэт, каб пра яго ведала як найменей людзей. Вось ужо сорок гадоў я карыстаюся той парадай Адама Паўлюкаўца, сціплага чалавека, эсперантыста, паэта, перакладчыка і настаўніка.

...Конкурс тады я выйграла. Пра гэта напісала і наша газета «Вечерний Минск», назваўшы мой пераможны верш папросту: «Танкі» (пераклад з эсперанта-назвы «Танкаој»). Аўтарам газетнай зацёмкі пра конкурс у Літоўскай ССР быў... Адам Паўлюкавец!

Яшчэ хачу дадаць колькі рысачак да апісання натуры гэтага дзіўнага, невысокага

росту, але з дарам далёкага бачання чалавека. Заўсёды ветлівы, сарамлівы, з прытоеным асабістым жыццём. Як мужчына ён выклікаў сімпатыі ў жанчын ягонага ўзросту сярод знаёмых па клубнай рабоце, наколькі я магла назіраць. Думаю, паводле сваёй паэтычнай натуры ён і сам быў да сівых валасоў чалавекам улюблівым, але толькі платанічна, узнёсла, па-нябеснаму (а неба ж, як і эсперанта, абдымае ўвесь зямны шар!). Усе ведалі, што з жонкай у яго даўно было непаразуменне, але нешта рэзка змяніць у сваім жыцці ён так і не наважыўся.

У другі (і ён жа апошні) раз мне давалося наведаць кватэру слыннага беларускага эсперантыста Адама Паўлюкаўца ў непагодлівы, халодны дзень ягонага пахавання; разам з іншымі ўдзельнікамі клуба; і так, паасобку, людзі прыязджалі ў кватэру, каб хоць неяк сімвалічна развітацца з ім. Было вельмі скрушна. Мучыла і вестка пра тое, што з кватэры праз два тыдні будуць выкінутыя ўвесь ягоны асабісты архіў і бібліятэка (словы ўдавы пераказвалі шэптам). Мяне, як заўсёды на пахаванні, вельмі прыгнятаў паўсюдны чорны колер і натоўп чужых, блізка прыціснутых адзін да аднаго людзей, недарэчныя пахі нейкай гарчай ежы... На самі могілкі паехалі толькі блізкія. Гэта было ў 1993 годзе.

Пасля мы як маглі ўратаўвалі ягоны архіў, бібліятэку. І, пэўна ж, падзялілі ўсё на часткі (хоць большасць узяў адзін з тагачасных лідараў нашага клуба). Бо на той час эсперантысты, знаёмыя з Адамам Паўлюкаўцом, ягоныя былыя сябры былі пераважна самі людзьмі сталага і старога веку, жылі на малыя пенсіі, часта разам з сямейнымі ўжо дзецьмі, унукамі. Таму гэтыя кнігі, часопісы, тэчкі з архіва Паўлюкаўца пасля самі аддалі іншым эсперантыстам, але ўсё так, без вопісу, без пераліку адзінак, юрыдычна не падмацавана... Людзі хварэлі, пераязджалі ў іншае месца, сыходзілі паступова з жыцця. Так некалі цэлы і цэльны архіў, з бібліятэкай, вымпеламі, значкамі, рукапісамі, выразкамі з друкаваных выданняў, быццам вялікія кавалкі цукру, распусціўся ў гарачым напоі знерваванага грамадства 1990-х — пачат-

ку 2000-х гадоў. Мяркую, недзе ў каго мо і ацалелі ягонныя «крышталікі», маленькія часцінкі «Паўлюкавіяды», як, да прыкладу, у мяне. Праўда, у асноўным рэчы, якія ён сам перадаў пры жыцці. Напрыклад, тыя самаробныя кніжачкі для навучання мове эсперанта, у каляровых вокладках, надрукаваныя праз капіявальную паперу. Аркушы фармату А4 з копіямі перакладаў вершаў беларускіх паэтаў на мову эсперанта. Распывістыя копіі з-пад капірэкі маіх конкурсных вершаў ва ўсходнім стылі (тады, майскім днём, падчас візіту ён аддаў іх мне разам з арыгіналамі — першымі лістамі для адпраўкі на конкурс). Але найболей высока цаню я юбілейнае ілюстраванае выданне Янкі Купалы «А хто там ідзе?», якое выйшла ў Мінску ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 1982 годзе. Сярод іншых перакладаў, як пазначана «на мовы свету», ёсць там і пераклад гэтага ўнікальнага верша Песняра на мову эсперанта, зроблены дарагім нашым Адамам Паўлюкаўцом. Тэкст, як і ўсе, змешчаны на асобнай старонцы (с. 137); на папярэднім, да пары, — цудоўны фотапартрэт мудрага, сталага Янкі Купалы 1942 года. Гэты асобнік быў падпісаны мне ў падарунак самім шанюўным перакладчыкам. Тэкст аўтографа: «Сільновай Людміле Данілаўне на добры ўспамін ад аўтара перакладу твора на міжнародную мову эсперанта. Адам Паўлюкавец 12.12.1985 (en nomo de Minska E-klubo)».

Хоць у мяне ўжо была такая ж кніга, набытая, здаецца, у Цэнтральнай кнігарні, я дагэтуль берагу асобнік з унікальным (паводле інфарматыўнасці!) аўтографам. Берагу таксама і як напамін пра нешта дарагое, летуценна-ўзнёслае, рэвалюцыйна-раман-

*Сільновай
Людміле Данілаўне
на добры ўспамін
ад аўтара перакладу
твора на міжнародную
мову эсперанта.
Адам Паўлюкавец
12.12.1985
(en nomo de Minska E-klubo).*

тычнае, звязанае з ідэальнымі ідэямі пра міжнароднае сяброўства ўсіх працоўных на зямлі з прычыны вывучэння міжнароднай мовы эсперанта для лепшага паразумення і прыняцця адно аднаго, для ўсталявання міру на зямлі... Далейшае жыццё і найноўшыя камп'ютарныя тэхналогіі імгненнага перакладу ўведзенага тэксту і рэплік суразмоўцаў на смартфоне — як чарговая новая хваля ў чалавечым моры. Гэта новы, зусім ужо іншы свет. Мне так хочацца затэлефанаваць праз дыскавы апарат, са слухайкай на мяккай спружыне, Адаму Аляксандравічу і паразмаўляць пра сённяшняе жыццё, пра артыкул аб мове эсперанта ў Вікіпедыі, аб поспехах выкарыстання гэтай мовы ў першай чвэрці XXI стагоддзя, цікавую аптэмістычную статыстыку ў сеціве, блогах на мове эсперанта і інш. А таксама падзякаваць Настаўніку «Адамо» за падручнік «Мова эсперанта», які выйшаў у 1992 годзе ў выдавецтве «Навука і тэхніка» ў Мінску. Там, у асобнай частцы свайго ўнікальнага і ўніверсальнага падручніка, у невялікай анталогіі, ён сабраў пераклады на эсперанта вершаў многіх беларускіх паэтаў: тут Ян Чачот, Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Сяргей Новік-Пяюн, Рыгор Барадулін (усё ў перакладах Адама Паўлюкаўца), іншыя беларускія паэты (у перакладах вядомых эсперантыстаў). А таксама арыгінальныя эсперанта-вершы — свае, іншых эсперанта-аўтараў, у тым ліку маладых эсперантыстаў, напрыклад, Ігара Белякоўскага, Уладзіміра Данілава, з якімі я была знаёмая, і аўтара гэтых успамінаў, на маю радасць (адзначаныя на конкурсе вершы «Hirundo», што значыць «Ластаўка», і ўпамянутыя раней «Tankaoj»). Гэты падручнік стаў знакавай падзеяй у эсперанта-руху ў Беларусі і свеце (хоць і меней знакавай, чым першы падручнік заснавальніка гэтай мовы — Людвіка Лазара Заменгофа, які, як я нядаўна даведалася з новых матэрыялаў па гісторыі Нобелеўскай прэміі, некалькі разоў быў на яе намінаваны на пачатку XX стагоддзя).

Удзячная лёсу, што падарыў мне знаёмства з такім цікавым чалавекам, як Адам Паўлюкавец!

Фота Л. Сільновай